

РЕЦЕНЗИЯ

за научната дейност на

доц. д.и.н. ВИОЛЕТА ЕВГЕНИЕВА НЕШЕВА,

участник в конкурс на НАИМ-БАН за заемане на

академичната длъжност “професор” (ДВ, бр. 58/30 юли 2010 г.)

от проф. д.и.н. ДИМИТЪР САВОВ ОВЧАРОВ

На обявения от НАИМ на БАН конкурс за професор по археология на средновековието (по шифър 05.03.12), оповестен в Държавен вестник (30 юли 2010 г.), се е явил само един кандидат – доц. д.и.н. Виолета Евгениева Нешева. С молбата си за участие тя представи всички изискуеми и необходими документи, което потвърждава нейното право на участие в обявения конкурс.

Кандидатката е родена в София на 4 април 1943 г., където завършва и своето средно образование. През 1970 г. тя завършва и висше образование със специалност „История”, профил „Археология” и „Български език и литература” (втора специалност) в Софийски университет „Св. Климент Охридски”, Философско-исторически факултет. Получила отлична диплома, още същата година, постъпва на работа в Националния археологически институт с музей на БАН, където работи и до днес. Продължилият 40 години стаж в едно и също представително научно учреждение е рядък случай, който несъмнено се е оказал много полезен за цялостното научно израстване на Нешева. Към този положителен факт могат да се добавят още няколко благоприятни обстоятелства:

Първо. От самото начало на нейната научна дейност, тя се насочва към определена тематика, а това е археология на Средновековието (българско и византийско), от която не се отклонява никога. Това е определен израз на целева устременост.

Второ. Ясно е твърдо са определени проблемите на нейните изследвания, а това са предимно условията на развитието на средновековния град (неговата поселищна структура, архитектура, градският вид и културно развитие и пр.), разглеждани в тяхното диалектическо единство.

Трето. Благоприятни в това отношение се оказват и възможностите за задгранични специализации, които тя използва пълноценно. За по-дълъг или по-кратък срок тя посещава научни

институти и музеи в Италия, Русия, Германия, Украйна, Грузия, Армения, Франция, Полша, Гърция, където добива ценен опит и създава полезни научни контакти.

Четвърто. Много важни в това отношение се оказват отличното владение на чужди езици (английски, руски, френски, гръцки), както и добрата компютърна грамотност.

Пето. Голям принос в нейното израстване дава активната и теренна работа и участието в многобройни разкопки на важни археологически обекти, на някои от които се явява и водещ ръководител: Плиска, Червен, Велики Преслав, Велико Търново, Карасура и естествено мястото, където отдава най-много време и сили – Мелник. Към всичко това трябва да се добави и участието на Нешева в редица широкомащабни национални и международни проекти, особено в последните години.

Изброеното до тук поставя здрава основа за професионалното развитие на кандидатката. Тя успешно преминава различни служебни и научни фази като се започне от първата ѝ длъжност „завеждащ научен архив” и се премине през „специалист”, „научен сътрудник”, за да се стигне до „старши научен сътрудник II ст.” (използвам терминологията на старата научна номенклатура). По-важно е обаче да се посочи, че тя последователно и неотклонно следва успешен път на научно развитие, като защитава най-напред кандидатска дисертация на тема „Женският светски костюм през Втората българска държава XII – XIV в.” (1976), а след това и дисертация за получаване на степента „доктор на историческите науки” на тема „Мелник. Богозиданият град” (2009).

За конкурса В. Нешева е представила общо 124 научни труда, измежду които 99 научни съобщения, статии, шест студии и четири монографии (едната под печат). Останалите заглавия са енциклопедични статии, кратки съобщения за теренни проучвания (АОР). Преди да направя опит за обобщителен анализ, искам да подчертая един многозначителен факт. Преобладаващата част от трудовете на кандидатката са обнародвани в престижни издания, което е съществено условие за тяхното научно осмисляне и внедряване. Нещо повече! Освен в специализираните научни списания, сборници и алманаси, нейни работи са намерили място в редица други издания (напр. сп. Българска етнография, сп. Техническа мисъл, сп. Нумизматика и Сфрагистика и пр.), което е безспорен признак за широк научен хоризонт и предпоставка за действителен интердисциплинарен подход. Това са принципи, особено важни в наше време и аз ще се спра отново на тях в по-нататъшното си изложение.

Отбелязах вече, че в центъра на вниманието на Нешева стои средновековният град с цялото негово многообразие. Но в интерес на истината трябва да се отбележи, че нейния научен път започва с разработването на една безусловно твърде оригинална тема. В 1975 г. тя обнародва немалка статия, посветена на женския аристократичен костюм през Второто българско царство (4). Това беше нещо ново в археологическата наука, едно хрумване, за което (по мое мнение) тя беше получила подкрепа от доц. Соня Георгиева, която тя обичаше и уважаваше. Така или иначе, но след появата на още няколко статии върху тази тема (6), през 1976 г., се появи спомената вече кандидатска дисертация, която беше защитена успешно.

Изследванията на В. Нешева, върху средновековния дамски костюм, се базираха предимно на археологически материали, но тя успешно включи в тях сведенията на историческите хроники, средновековните миниатюри, стенописи, монетни изображения, потърси успешни и правдоподобни аналози сред по-късните етнографски паметници. В резултат на това беше очертан цялостният облик на средновековните български одежди, тяхната прилика и различия с облеклото във Византия и западните държави. Заедно с това бяха установени много любопитни подробности, свързани с различни видове накити (9, 21), вида и характера на произвежданите тъкани (12) и други подобни.

В пряка връзка с посочената тема стоят немногобройните и теренни проучвания на средновековни некрополи: Преслав (11), Търново (59), Чепеларе (90). Освен проучването на погребални съоръжения, тя обърна сериозно внимание на религиозните ритуали. Много полезна в тази насока е статията и посветена на т. нар. Харонов обол, т.е. запазената антична традиция при мъртвеца да се поставя монета, необходима да попадне в задгробния свят (7).

В. Нешева не изостави до наши дни заниманията си със средновековното облекло, свързаните с него регалии и начини на използване. Безусловно приносен характер имат статиите и, посветени на изображенията на български владетели в изобразителното изкуство (36, 51), художествените качества на сграфито керамиката (70), танцът в паметниците на изобразителното изкуство (52). Всичко това е ярко свидетелство за многопосочност на интересите, изградена на базата на добро познаване на различни по своя характер паметници. Към всичко това предполагам ще се добави едно сериозна изследване, което е под печат и познавам много бегло, за да му дам окончателна оценка, а именно: „Владетелските манастири в българските земи през XIII – XIV в.”.

И така, доближихме се до основния проблем, който е водещ в цялото научно творчество на Нешева – средновековният град. Най-същественото, което може да се отбележи в тази насока е, че тя не се задоволява само с обнародвани и познати материали, а базира наблюденията си върху непосредственото теренно проучване на повечето градове. Ще обърна внимание на най-важните от проучваните с нейно участие обекти.

ЧЕРВЕН. Това е едно от най-ранните присъствия на кандидатката на теренни проучвания, в които се запознава с методите на разкопки. Резултат от това участие е сериозната студия в сб. Средновековният Червен. В тази студия са отразени и обобщени всички намерени при разкопките занаятчийски инструменти и изделия: металодобив, ювелирство, дърводелство, обработка на кост и др., както и находки, свързани със селското стопанство и риболов (19). Може отчетливо да се забележи, че авторката проявява добри познания във всички области на средновековния бит, което още по-релефно ще покаже и в други свои работи.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО. Участието на Нешева в проучването на тази българска столица е съсредоточено предимно в централната част на Царевец, северно от царския дворец, където е оформен значителен по размери площад. На него тя посвещава няколко статии (24, 64) и дава приемливи решения за неговото градоустройство. Но най-цялостна и обхватна се явява монографията и „Богоспасният град Търнов. Дворцовият площад на Царевец и църквата Света Параскева (Петка) Търновска”, в която се предлага пълно изложение на резултатите от разкопките и се дават обосновани мнения за архитектурни решения (58). Много внимателно са проследени етапите на историческо развитие: раннобългарски период, византийско владичество, столичен период и са отбелязани различията между тях. С голяма вещина авторката обобщава виждането си за пространственото решение на площада и подчертава голямото му значение в общото столично градоустройство. Ето защо, нейният извод, че този район пред царския замък „...придобива нов облик, свързан с развитието на градския живот и потребностите от по-голяма представителност на столицата, устремена във възделенията на българските царе към равнение с Константинопол” е напълно справедлив.

МЕЛНИК. Безусловно изследването на този средновековен град е върхът в цялостните проучвания на градовете от В. Нешева. Тя е участник в разкопките от 1971 до 1979 г. и главен ръководител на археологическия екип от 1980 г. до днес. Ето защо, списъкът на повече от 50 статии и научни съобщения, между които и две

монографии, посветени на този град, едва ли може да ни изненада. Изненадващо е многообразието и разнообразието на по-значителни и по-малки (но не и маловажни) въпроси, които са привлекли вниманието на авторката. Тя отделя преди всичко много сили за проучването на градоустройствените и архитектурните проблеми. Една след друга изяснява особеностите на укрепителната система в две насоки: изясняване на плановите схеми и техниката на градеж (22, 65, 73), особено силен интерес проявява към манастирите и разнообразните църкви (30, 53) и най-вече към „Св. Харалампий – Св. Архангели”, „Св. Параскева” (60, 91), „Св. Св. Петър и Павел” (96), „Въведение Богородично” (33), „Св. Богородица Пантанаса” (97), „Св. Никола Пандели” (98). Безспорно специално внимание е отделено на манастира „Св. Богородица Спилеотиса”, на която авторката посвещава монографичен труд (45). В него Нешева последователно и акуратно проследява планировката и оформлението на отделните манастирски сгради, извършва верен анализ на плана на черквата като еднокорабна базилика, не пропуска да проследи етапите на развитие и градежните особености. Както и в други случаи археологическите податки са тясно съчетани с наличните исторически сведения, които не са малко, за да се посочи, че „Св. Богородица Спилеотиса” е черква, ктитор на която е бил сам деспот Слав, което не може да се отрече. За това може със сигурност да се приеме, справедливото заключение, че „манастирът на деспот Алексей Слав запазил българската си принадлежност до края на съществуването си”.

Обобщавайки впечатленията си от монографията на Нешева не мога да не изтъкна още веднъж една характерна особеност. Заедно със своето археологическо проучване, тя не се стреми да даде отговор на всички конкретни и специфични въпроси, а привлича за това тесни специалисти. Техните мнения тя е поместила като анекси след основния текст и това се отнася за стенописите, надписите върху каменни паметници, керамиката, анализа на употребените строителни разтвори. Излишно е да подчертавам, че това е сполучлив и надежден начин за ефективно научно сътрудничество.

Естествен и обобщаващ израз на дълголетните проучвания на Мелник се явява монографията на Нешева „Богозиданият град Мелник” (2008). Преди да се спра на нея, искам дебело да подчертая, че редица частни въпроси и отделни находки в нея са намерили място в голям брой публикации на авторката. Така е станало например с устройството и характера на Деспот-Славовата кула-камбанария при „Св. Никола” (66), с особеностите на мелнишката живопис (55), с историята на Мелник при цар Самуил

(75), за паралелите между Славовите резиденции при Цепина и Мелник (76) и още много други текстове за отделни и ценни находки.

На отбелязаната монография няма да се спирам подробно, защото съм публикувал специално посветена на нея рецензия. Ще отбележа само, че в нея детайлно и със завидни познания са обобщени последователно всички известни до сега данни за укрепителната система и нейните етапи на градеж, оформянето на цитаделата, устройството на градската площ (подградието). Предложената периодизация и датировка на отделните строителни периоди общо взето правилна и археологическите податки се съгласуват с историческите сведения. Ето защо, авторката закономерно достига до правилния и верен извод, че „Мелник постепенно се оформя в своето развитие като внушителен политико-икономически център, като главен военно-опорен пункт в отбраната на Североизточна Македония в хинтерланда на Солун”. Бих добавил още, че задълбоченото изследване в този труд е значителен принос в изграждане на общите представи за българския средновековен град и за реалното му място в общоевропейската градска структура.

Краткото изложение, което направих на научната продукция на В. Нешева, ми дава основание да добавя още няколко характерни качества към посочените в началото на рецензията:

1. Нешева е отличен теренен изследовател, притежава висока подготовка и добри умения при провеждането на археологически разкопки.

2. Тя умее да предложи добра интерпретация на артефактите от различно естество и, което е особено важно, да ги превърне в историческо градиво.

3. Тя притежава завидни умения да работи в екип от различни по своята квалификация и умения специалисти и това несъмнено увеличава ефективността на изследванията.

Към казаното до тук не мога да не спомена, че Нешева има качества на умел популяризатор на науката с многобройните си участия в масовия печат, радиото и телевизията. Не може да се отмине и полезното и участие в музейната работа като създател на редица изложби, музейни експозиции, брошури и каталози, а също така, че в продължение на две години (1990-1991) е изпълнявала длъжността директор на Националния археологически музей. И в тази обща характеристика трябва да се спомене нейната преподавателска дейност: преподавател в някогашния Славянски университет, в Нов български университет, в Пловдивски университет „Паисий Хилендарски”. Освен четените лекции, тя е

осъществила ръководството и консултирането на голям брой дипломанти и докторанти.

Заключение: Като изразявам своето убеждение, че със своята научна, педагогическа и организационна дейност, довели до съществени научни резултати, кандидатката Виолета Евгениева Нешева заслужава достойно заемането на длъжността ПРОФЕСОР, призовавам Научното жури да и я присъди единодушно.